

สรุปผลการศึกษา

โรงงานหลวงอาหารสำเร็จรูป จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นโครงการเสริมโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงในพื้นที่อำเภอละหานทราย โดยเริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2524 ในพื้นที่อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ และมีหมู่บ้านเป้าหมายประกอบด้วย บ้านป่าไม้สดกรณ บ้านชัยสมบูรณ์ บ้านคลองโป่ง บ้านคลองหิน บ้านหนองเสม็ด และบ้านโนนดินแดง อันเป็นหมู่บ้านที่ตั้งของโครงการฯ

การดำเนินงานของโครงการดังกล่าวสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง คือ ในช่วงแรกโครงการฯ ดำเนินงานเน้นหนักไปในการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการช่วยเหลือสนับสนุนให้ชุมชนมีสิ่งที่มีความจำเป็น เช่น แหล่งน้ำ การสาธารณสุข โภชนาการ เป็นต้น นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ชาวบ้านมีรายได้จากการประกอบอาชีพ เช่น การสนับสนุนเครื่องมือการเกษตร พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เป็นต้น การดำเนินงานในระยนี้ยังมีความพยายามประสานกับหน่วยงานปกติในการสร้างระบบการทำงานเป็นกลุ่มในรูปแบบการอบรมกลุ่มต่าง ๆ ด้วย

การดำเนินงานในช่วงหลัง โครงการฯ ได้หันมาให้ความสำคัญกับกิจกรรมเกี่ยวกับโรงงานมากขึ้น โดยได้มอบงานที่โครงการฯ ได้เริ่มและดำเนินการอยู่เดิมให้หน่วยงานปกติรับไปดำเนินการ การดำเนินงานจึงเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเพื่อส่งให้โรงงานในคุณภาพ ปริมาณ และระยะเวลาที่โรงงานกำหนด โดยโรงงานจะเป็นผู้ลงทุนให้ก่อน และจะเรียกเก็บเงินคืนเมื่อชาวบ้านขายผลผลิตให้โรงงานในราคาที่ได้มีการประกันหรือตกลงกันไว้แล้วล่วงหน้าก่อนที่จะมีการปลูกพืชแต่ละชนิด สำหรับพืช ที่โรงงานส่งเสริมให้ปลูก ได้แก่ มะเขือเทศและข้าวโพดฝักอ่อน โดยมะเขือเทศเป็นพืชที่มีความสำคัญกับชาวบ้านมาก เนื่องจากปลูกแล้วได้ผลผลิตมาก ทำให้มีรายได้สูงตามไปด้วย

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของประชาชน ในชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการ พบว่า

การดำเนินงานของโครงการฯ ท่อปัจจัยทางการเมือง พบว่าโครงการฯ มีส่วนทำให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของข่าวสารต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะข่าวสารเกี่ยวกับโรงงาน แต่วิธีการในการหาข่าวของชาวบ้านมักมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของโรงงานที่เป็นชาวบ้านเดียวกันหรือสนิทกัน แล้วนำไปเล่าสู่กันฟังกันในหมู่เพื่อนบ้านที่รู้จักสนิทกัน

อย่างไรก็ตาม โครงการฯ ไม่ได้มีส่วนช่วยให้ชาวบ้านมีความสามารถในการรับข่าวสารความเคลื่อนไหวของสถานการณ์ปัจจุบันเพิ่มขึ้น ไม่มีส่วนสนับสนุนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนหรือของกลุ่มชาวบ้านเพิ่มขึ้น และไม่มีส่วนในการเสริมสร้างให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการร่วมกันแก้ปัญหาของตนและชุมชนได้มากขึ้น

การดำเนินงานของโครงการฯ ท่อปัจจัยทางเศรษฐกิจโครงการฯ มีส่วนอย่างสำคัญในการทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ทำให้ประชาชนมีโอกาสมากขึ้นในการนำรายได้ไปใช้ในการจัดหาปัจจัยสี่ให้เพียงพอับความต้องการ ความจำเป็นของครอบครัว โครงการฯ มีส่วนอย่างสำคัญที่ช่วยให้ประชาชนที่รวมโครงการฯ มีโอกาสที่จะมีรายได้เพียงพอับรายจ่ายของครอบครัว และทำให้ชาวบ้านมีโอกาสมากขึ้นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การดำเนินงานของโครงการฯ ท่อปัจจัยทางจิตวิทยา โครงการฯ มีส่วนเสริมให้ประชาชนเกิดความมั่นใจในตนเองมากขึ้นบ้าง จากการที่ตนมีรายได้เพิ่มมากขึ้นในการปลูกพืชที่โรงงานส่งเสริม ส่วนกรณีการสร้างควมรับผิดชอบของประชาชน ความคิดริเริ่มในการสร้างความร่วมมือ และความพอใจและความภูมิใจในตนเอง โรงงานยังมีส่วนในการสร้างชั้นน้อยมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเป็นเรื่องที่อยู่นอกความสนใจของโครงการฯ

การดำเนินงานโครงการท่อปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม โครงการฯ มีส่วนเสริมให้ประชาชนปรับตัวเองให้รับกับการปลูกพืชโดยใช้วิทยาการสมัยใหม่ได้มาก นอกจากนี้กิจกรรมของโครงการฯ ที่ประชาชนเข้าร่วมซึ่งเป็นเพียงการปลูกพืชที่ใช้แรงงานไม่มาก แต่ต้องเป็นแรงงานที่มีความรู้ ความชำนาญ ปรานีต ซึ่งจากผลผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นหลายเท่าตัว จึงอาจถือได้ว่าโครงการฯ มีส่วนเสริมให้ประชาชนมีคุณภาพมากขึ้นในแง่การผลิต

ส่วนการเสริมสร้างสถาบันความร่วมมือของประชาชน โครงการฯ ไม่มีส่วนเสริมสร้างให้เกิดขึ้น

ในสายตาของประชาชน โครงการฯ มีประโยชน์ต่อประชาชนมาก โดยเฉพาะในการส่งเสริมให้ปลูกพืชและเป็นตลาดรับซื้อผลผลิต ทำให้ราคาซื้อขายผลผลิตสูงขึ้นไม่ถูกพ่อค้ากดราคาเหมือนพืชอื่น ๆ ที่โรงงานไม่ได้ส่งเสริม ซึ่งความเห็นสอดคล้องกับเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ หากแต่เจ้าหน้าที่บางท่านมีความเห็นเพิ่มเติมด้วยว่า ยังไม่มีใครสนใจเรื่องการรวมกลุ่มเกษตรกรเท่าใดนัก และการดำเนินงานของโรงงานยังไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวัตถุดิบที่เพิ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่ากรณีที่โครงการฯ เน้นในเรื่องการผลิตมากจนเกินไป ทำให้โครงการฯ ไม่ค่อยให้ความสนใจมากนักต่อกระบวนการพัฒนาชาวบ้านให้สามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว แม้ว่าชาวบ้านในปัจจุบันจะมีความเป็นอยู่ดีขึ้น และมีแนวโน้มว่าจะช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้นกว่าเดิม ก่อนที่โครงการฯ จะเข้าไปดำเนินการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชจนประสบความสำเร็จ แต่การที่ชาวบ้านจะสามารถพึ่งตนเองได้ ปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นเพียงปัจจัยที่จำเป็นปัจจัยหนึ่ง และจะละเลยหรือไม่ให้ความสนใจต่อปัจจัยอื่น ๆ ไม่ได้ โครงการฯ จึงมีส่วนทำให้เกิดปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของชาวบ้านมากขึ้นระดับหนึ่ง แต่ยังไม่เพียงพอต่อการทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้

ข้อเสนอแนะ

ในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์สูงสุดของโครงการฯ คือการที่ชาวบ้านสามารถรักษาสภาพและพัฒนาตนเองต่อไปได้ด้วยกลุ่มของตนเองนั้น หากพิจารณาโดยละเอียดแล้ว จะเห็นได้ว่าบุคคลที่จะดำเนินการพัฒนาชาวบ้านต่อไปนั้น คือกลุ่มชาวบ้านด้วยกันเอง หน่วยงานหรือบุคคลภายนอก น่าจะมีบทบาทเพียงการช่วยเหลือสนับสนุนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม การที่จะให้ประชาชนที่ไม่เคยมีประสบการณ์อย่างเพียงพอในการร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาของตนเองอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่อง และขาดจิตสำนึกในการรวมพลังกัน เกิดการรวมตัวกันขึ้นเองตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคง เป็นสิ่งที่เป็นได้ลำบาก เนื่องจากประชาชนเองที่จะมองเข้าหาตัวเองมากขึ้น จากผลแห่งระบบการแข่งขัน การแสวงหาโอกาสเพื่อให้ตนเองได้ประโยชน์

สูงสุดในสังคมปัจจุบัน ที่นับวันแต่ละทวีความรุนแรงมากขึ้น ขณะเดียวกันผู้ที่มีโอกาสหรือ
 ใฝ่เปรียบกว่ายอมพยายามแสวงหาผลประโยชน์ของตนที่เกิดขึ้นจาก "มูลค่าส่วนเกิน"
 ในการผลิต และประชาชนผู้อยู่ในฐานะเสียเปรียบกว่าก็จะถูกกดขี่ "มูลค่าส่วนเกิน"
 นั้นไป จนที่สุดก็อาจมีฐานะคล้ายเพียงกลไกการผลิตตัวหนึ่งเท่านั้น และมีชีวิตเพื่อการ
 อยู่รอดไปวันหนึ่ง ๆ โดยมองไม่เห็นทางว่าตนเองจะสามารถมีความเป็นอยู่ที่สุข
 หรือดีขึ้นได้อย่างไร

ดังนั้นจึงน่าจะเป็นหน้าที่ของหน่วยงานหรือบุคคลภายนอกที่จะเสนอแนวทาง
 กระตุ้นให้ประชาชนได้มีโอกาสมี ประสพการณ์และเห็นความสำคัญของ ระบบการช่วยเหลือ
 ซึ่งกันและกัน เพื่อการพัฒนาความคิด การรวมตัว และการจัดการของประชาชนให้สูงขึ้น
 และสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด โดยยืนอยู่บนระบบความร่วมมือซึ่งกันและกันโดยเสมอภาค
 ทั้งในระดับประชาชนในชุมชนด้วยตนเอง ประชาชนในชุมชนกับหน่วยงานหรือบุคคล
 ภายนอก

ในฐานะที่โครงการโรงงานหลวง ฯ เป็นหน่วยงานภายนอกหน่วยหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์
 ประสงค์ที่กำหนดไว้แน่นอนในการพัฒนาให้ชาวบ้านพึ่งตัวเองได้ จึงน่าจะต้องเร่งพัฒนา
 แนวทางในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติที่เป็นจริงให้เร็วขึ้นกว่าที่กำหนด
 ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งผู้ศึกษาใคร่เสนอแนวทางในการพิจารณา ดังนี้

1. การทบทวนการดำเนินงานของโครงการฯ ที่ผ่านมาร่วมกัน การทบทวน
 การดำเนินงานที่ผ่านมาจะทำให้สามารถทราบถึงปัญหา อุปสรรคในการดำเนินงานที่ผ่าน
 มาจากทุกองค์ประกอบของโครงการ ตั้งแต่เกษตรกรผู้เข้าร่วมในโครงการ เจ้าหน้าที่
 ระดับพื้นที่ เจ้าหน้าที่ในส่วนกลางและหน่วยงานข้างเคียง ซึ่งนอกจากจะทำให้สามารถ
 มองเห็นถึงปัญหา จุดอ่อน จุดเด่นในการดำเนินงานที่ผ่านมาแล้ว ยังทำให้เกิดการรับรู้
 ร่วมกันในทุกองค์ประกอบของโครงการฯ ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การร่วมกันคิด ร่วมกัน
 วางแนวทาง ตลอดจนการแก้ไขปัญหาก็เกิดขึ้นอย่าง เป็นระบบสอดคล้องกันทั้งระบบด้วย

อนึ่ง ในการนี้คงจำเป็นต้องให้ความสำคัญและทำความเข้าใจร่วมกันก่อน
 คุยว่า ฐานะของประชาชนไม่ใช่ผู้ที่โครงการจะเป็นผู้ให้บริการ หรือผู้ขอรับการ
 ช่วยเหลือจากโครงการฯ ประชาชนจะต้องไม่ใช่คนนอกที่เป็นกลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งอีกต่อไป

น่าจะต้องถือว่าประชาชนคือองค์ประกอบหนึ่งของโครงการที่มีความสำคัญ และจะเป็นผู้มีส่วนในการกำหนดอนาคตของโครงการและของตนเอง ร่วมกับองค์ประกอบอื่นของโครงการ

2. ประชาชนเป้าหมาย โครงการฯ จำเป็นต้องกำหนดกลุ่มของประชาชนที่เป็นเป้าหมายไว้โดยชัดเจน และมีแนวทางต่อประชาชนดังกล่าวที่ชัดเจนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ก็โดยผู้ผลพวงแห่งการพัฒนาที่ผ่านมาจะมีการกล่าวถึงอยู่เสมอว่า ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาคือประชาชนที่มีโอกาสและพอจะช่วยเหลือตนเองได้อยู่แล้ว ส่วนประชาชนที่คอยโอกาสมากมักเป็นผู้ที่อยู่วงนอกไม่สามารถได้รับผลแห่งการพัฒนาที่เกิดขึ้นได้ ต่อการดำเนินงานของโครงการฯ ก็เช่นกัน น่าที่จะต้องมีการทบทวนและแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ ในการที่จะส่งเสริมให้ประชาชนที่ยากจนและขาดโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการฯ ได้รับการขยายโอกาสมากขึ้น

3. เกษตรกรที่เข้าร่วมในโครงการฯ จำเป็นต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการฯ เจ้าหน้าที่โครงการที่ทำงานอยู่ในพื้นที่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่จะสามารถชี้ให้เกษตรกรมองเห็นปัญหาของตนเองร่วมกัน เห็นช่องทางในการแก้ปัญหาของตนเองร่วมกัน นอกจากนี้เกษตรกรจำเป็นต้องทราบวิธีการ วัตถุประสงค์แห่งการดำเนินงานโครงการตลอดทั้งขบวนการ เกษตรกรจะต้องสามารถมองเห็นถึงความสำคัญของตนเอง ประชาชนด้วยกัน และโครงการฯ ที่จะต้องพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หากขาดองค์ประกอบใดเสียแล้ว การดำเนินงานก็จะสะดุดหยุดลงและทุกฝ่ายคือผู้เสียหายร่วมกัน

4. ความสัมพันธ์ระหว่างโครงการและเกษตรกรจะต้องอยู่ในฐานะเท่าเทียมกัน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผลดีต่อการทำงานร่วมกัน เกิดการสื่อสารสองทางระหว่างโครงการและเกษตรกร มิใช่ความสัมพันธ์ในลักษณะที่ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้กำหนด โดยฝ่ายหลังจะเป็นเพียงผู้รอรับการตัดสินใจของฝ่ายแรกแต่เพียงฝ่ายเดียว และเมื่อฝ่ายหลังมีปัญหาที่ยังหาคำตอบไม่ได้ ฝ่ายแรกก็สามารถอธิบายให้ฝ่ายหลังเข้าใจมิใช่ลักษณะที่ฝ่ายหลังจะต้องไปหาคำตอบเอาเองจากการคาดเดา หรือการพุกค่อจากปากหนึ่ง ไปสู่อีกปากหนึ่งซึ่งผิดเพี้ยนไปจากมูลความจริง

5. การดำเนินงานโครงการฯ ควรผ่านกลุ่มหรือองค์กรของประชาชน ทั้งที่มีการจัดตั้งอยู่เดิม และกลุ่มหรือองค์กรที่มีความจำเป็นต้องจัดตั้งขึ้นใหม่ ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะเป็นการเปิดโอกาสให้เกษตรกรสามารถจัดการกับพวกเดียวกันเอง เสียก่อน เป็นการเลือกสรรและฝึกฝนให้เกิดผู้นำขึ้นในชุมชน เพื่อที่จะเป็นพลังในการจัดการ ปัญหาและกำหนดแนวทางของตนเองสืบไปในอนาคตในกรณีที่มีกลุ่มหรือองค์กรที่มีการ จัดตั้งอยู่เดิมก็จำเป็นต้องให้กลุ่มดังกล่าวพบทวนการดำเนินงานช่วงที่ผ่านมาเพื่อการร่วม กันกำหนดแนวทาง การดำเนินงาน การมีส่วนร่วมของสมาชิกและผู้นำต่อไป

6. กิจกรรมของโครงการฯ จะต้องพิจารณาเพิ่มเติมว่า มีความเป็นไปได้ เพียงใดที่จะขยายออกไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ที่ไม่ใช่กิจกรรมการผลิตแต่เพียงอย่างเดียว และ หากมีความเป็นไปได้ก็จะต้องพิจารณาต่อไปด้วยว่า บทบาทของโครงการฯ ต่อกิจกรรม อื่น ๆ ที่เกิดขึ้นควรเป็นเช่นไร หรือมีเช่นนั้นกิจกรรมการผลิตที่โครงการฯ ดำเนินการอยู่ ก็มีความจำเป็นต้องให้สามารถเชื่อมโยงกับกิจกรรมอื่น ๆ อย่างเป็นระบบด้วย มิใช่ เพียงการผลิตเพื่อส่งให้โรงงานแบบตัวใครตัวมัน หรือรวมกลุ่มกันเพื่อทยอยให้โรงงาน หากแต่กิจกรรมการผลิตที่มีอยู่ควรสามารถเชื่อมโยง ไปสู่กิจกรรมการช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน เองอื่น ๆ ได้ เช่น องค์กรผู้นำ หรือสหกรณ์ที่มีการจัดตั้งขึ้นแต่เดิมและมีสมาชิก สหกรณ์บางคนมีความรู้ความเข้าใจต่อระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี เป็นต้น

ในการเชื่อมโยงกิจกรรมการผลิตไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ที่ต่อเนื่อง นอกจาก จะได้ผลดีในแง่การแบ่งเบาภาระของคนที่เข้าไปเป็นผู้จัดการแต่เพียงผู้เดียว กับ ปัญหานานัปการแล้วประชาชนยังสามารถ ได้รับประโยชน์จากการร่วมกิจกรรมของ ตนเองซึ่งนำไปสู่การภาคภูมิใจในตัวของพวกเขา และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ดียิ่ง ต่อการพัฒนากระบวนการช่วยเหลือกันเองสืบไป ซึ่งโครงการฯ ควรเป็นผู้รับบทบาทใน การเชื่อมโยง กระตุ้น เสนอแนะแนวทางแก่ประชาชนที่ยังขาดการรวมตัวกันอยู่ ทั้งนี้ เนื่องจากโครงการฯ มีเจ้าหน้าที่ของตนเองระดับหนึ่ง ซึ่งมีศักยภาพที่จะทำได้ และ การทำงานของหน่วยงานปกติ ซึ่งมีพื้นที่ดูแลกว้างขวาง เต็มไปด้วยปัญหาในการปฏิบัติ ย่อมไม่ก่อให้เกิดผลดีและมีประสิทธิภาพในการทำงานหรืออาจไม่ประสบช่วงจังหวะที่ เหมาะสมในการใช้สถานการณ์ให้เกิดประโยชน์

7. การประสานการปฏิบัติกับหน่วยงานข้างเคียง โครงการฯ จำเป็นต้องพิจารณาเกี่ยวกับการประสานงานกับหน่วยงานข้างเคียงในแง่ของความสามารถในการเข้าถึงเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานข้างเคียงเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการติดต่อสื่อสารใกล้ชิดมากขึ้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างเจ้าหน้าที่ ผู้กำหนดนโยบายร่วมกันมากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างภาพพจน์ที่ดีให้เกิดขึ้นกับหน่วยข้างเคียงอีกด้วย

8. ในส่วนของคนงานในโรงงาน โดยเฉพาะกลุ่มที่รับมาจากชาวบ้าน ในหมู่บ้านในโครงการฯ คนกลุ่มดังกล่าวมีอยู่ เป็นแหล่งข่าวสำคัญของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านจะให้ความเชื่อถือมากกว่าชาวที่ออกไปจากเจ้าหน้าที่บริหารโรงงาน เนื่องจากความผูกพันที่ชาวบ้านมีอยู่กันแต่เดิม ซึ่งจะทำให้เกิดความไว้วางใจกันมากกว่าคนที่มาจากที่อื่น ดังนั้นคนงานกลุ่มนี้จึงสามารถให้ภาพของโครงการฯ ทั้งในแง่ดีและในแง่ลบได้พร้อม ๆ กัน การรับรู้ของคนกลุ่มนี้จึงเป็นสิ่งที่จะต้องให้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ หากโรงงานสามารถสร้างการรับรู้ที่ดีต่อโรงงานได้ก็ย่อมเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินงานของโครงการฯเอง แต่หากเป็นในทางกลับกัน หากการรับรู้ของคนงานต่อโครงการฯ เป็นไปในแง่ลบ ภาพพจน์ของโครงการฯ ในแง่ดังกล่าวก็จะแพร่ไปในหมู่ประชาชนอย่างรวดเร็ว อันไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อการดำเนินงานแต่อย่างใด

ขณะเดียวกัน ในการทำงานในโรงงาน จำเป็นต้องกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนงานในการทำงาน ให้เห็นว่าตนมีความสำคัญเป็นส่วนหนึ่งของโครงการฯ และมีส่วนได้ส่วนเสียจากผลของงานร่วมกัน ทั้งนี้ระบบการให้รางวัลเป็นกลไกประการหนึ่งที่ควรพิจารณาเป็นพิเศษ.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย